

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.28>

Бабенко А.М.

*доктор юридичних наук, професор, директор
Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ*

Чекмарьова І.М.

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Палій М.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Головний спеціаліст відділу регулювання обігу підконтрольних речовин
та протидії їх витоку із законного обігу
Управління державного регулювання та контролю у сфері обігу наркотичних засобів, пси-
хотропних речовин, прекурсорів і протидії їх незаконному обігу
Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ПО ЗАПОБІГАННЮ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ

На національну поліцію покладено відповідальні функції, виконання яких неможливе без широкого державного підходу до питань соціального життя. Діяльність поліції по запобіганню окремим видам кримінальних правопорушень не можна розглядати у відриві від цілеспрямованої діяльності держави щодо попередження злочинних проявів взагалі. Це особливо важливо при організації та проведенні загальнопревентивної діяльності, основою якої є виявлення причин і умов злочинності та вжиття заходів щодо їх усунення, нейтралізації, послаблення дії. Очевидно, що можливостей, та й компетенції, поліції абсолютно недостатньо для реального впливу на причинний комплекс злочинності, проте саме органи поліції, володіючи найповнішою інформацією про криміногенні фактори, повинні їх своєчасно виявляти, аналізувати та інформувати зацікавлені органи, організації не тільки про явища і процеси суспільного життя, які породжують, сприяють, супроводжують злочинні прояви, в тому числі у сфері посягань проти власності, а й пропонувати

можливі заходи щодо впливу на ці процеси і явища. Особливо це стає актуальним в умовах воєнного стану, коли відбувається тотальна трансформація усіх без винятку сфер суспільного життя, в тому числі, і в частині поширення та запобігання корисливо-насильницьким правопорушенням.

Стан дослідження. Питання запобігання злочинності досліджувало чимало вітчизняних вчених, в тому числі, і в частині особливостей такої діяльності правоохоронними органами, серед яких роботи: С.В. Албула, О.М. Бандурки, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, В.О. Глушкова, М.Г. Колодяжного, В.М. Кудрявцева, О.Г. Кулика, В.А. Мисливого, В.І. Осадчий, О.О. Подобного, В.І. Шакуна та інших дослідників. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розробку зазначеної проблематики, питання запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в умовах війни залишається актуальною темою.

Метою статі є аналіз діяльності поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в умовах війни.

Виклад основних результатів. Корисливо-насильницька злочинність представляє собою сукупність кримінальних правопорушень, які водночас містять ознаки і користі, і насильства. У свою чергу, корисливість може бути трактована «як деформація суспільної свідомості і психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну вигоду та необхідністю це робити законним шляхом. За своїм семантичним походженням корисливість означає «пристрасть до наживи, матеріальна вигода та ін. [1, с. 16]. Водночас, насильство пропонується розуміти як «родове поняття, котре охоплює будь-який вид насильницьких дій; фізичне насильство як підлегле поняття, котре співвідноситься як частина та ціле з поняттям насильства; психічне насильство, котре відрізняється від фізичного насильства сферою впливу злочинця на потерпілого» [2, с. 62].

О.М. Литвак зазначає, що «насильницькі корисливі злочини поєднують корисливі спонукання з агресивними, а саме насильницькими засобами їхнього досягнення. Це грабежі, розбійні напади, бандитизм, які практично завжди пов'язані з озброєними розбійними нападами або принаймні з приготуванням до таких нападів, вимагання й умисне корисливе вбивство» [3, с. 48-50].

Змістовно пояснює М.О. Семенишин, визначаючи, що «системоутворюючою властивістю, що поєднує корисливий мотив і насильницьке його досягнення, виступає інваріантна кримінальна діяльність у своєму розвитку, де корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма його реалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної злочинної діяльності. Таким чином, корисливо-насильницькі злочини можна визначити як антисоціальне явище й відносно масове суспільнонебезпечне збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства» [4, с. 85].

Таким чином, під корисливо-насильницькою злочинністю пропонуємо розуміти

антисоціальне явище відносно масового насильницького збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих кримінальних правопорушень, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства.

До корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень можна віднести умисне вбивство з корисливих мотивів (ст. 115 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів (ст. 146 КК України); насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК України); торгівля людьми (ст. 149 КК України); насильницький грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), бандитизм, учинений з метою заволодіння майном чи правом на нього (ст. 257 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом насильницьким шляхом (ст. 289 КК України).

У свою чергу, під запобіганням кримінальним правопорушенням розуміти «систему заходів економічного, соціально-культурного, виховного та правового характеру, що здійснювалися державними органами та громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин» [5, с. 144]. А.П. Закалюк тлумачить поняття «запобігання» злочинності як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [6, с. 324].

Раніше ми неодноразово пропонували виділяти чотири рівні запобігання злочинності:

– «загальносоціальне запобігання – це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, запобіжний потенціал якого передбачає протидію негативним явищам і процесам, які сприяють виникненню злочинності, стимулюють законослухняну поведінку населення країни. Загальносоціальне запобігання містить комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів;

– спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність запобіжних заходів, які виконує держава та громадські інституції у соціальних групах і колективах. Вважається, що спеціально-кримінологічне запобігання потрібно розглядати в площині кримінологічної профілактики, відвернення злочинів і припинення злочинної поведінки;

– індивідуальне запобігання злочинності – це заходи, спрямовані на конкретну особу, вони можуть перебувати на ранній і безпосередній стадіях виникнення у даної особи злочинного наміру щодо вчинення кримінального правопорушення. Індивідуальне запобігання передбачає вивчення поведінки та способу життя осіб з високою імовірністю вчинення кримінального правопорушення, виявлення несприятливих умов оточуючого середовища на особу, схильну до вчинення кримінального правопорушення, визначення криміногенної ситуації, яка полегшує вчинення кримінального правопорушення;

– регіональне запобігання злочинності охоплює: територіальну схожість та відмінність злочинності; класифікацію регіонів за рівнем кримінальної враженості території; функціонування регіональної системи запобігання злочинності» [7].

Слід відмітити, що запобігання злочинності, в тому числі корисливо-насильницькій, є однією із головних функцій Національної поліції України. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про національну поліцію» даний орган виконує такі функції:

– здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

– виявляє причини й умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає в межах своєї компетенції заходи для їх усунення;

– вживає заходи з метою виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні й адміністративні правопорушення [8].

У комплексі заходів протидії органами поліції корисливо-насильницькій злочинно-

сті в умовах воєнного стану вирішального значення набуває запобігання кримінальним правопорушенням даного виду, що може бути досягнуто у результаті проведення загальних заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин цих посягань та умов, що сприяють їх вчиненню; індивідуальних профілактичних заходів відносно осіб, від яких можна очікувати вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень; пошукових й інших заходів, що перешкоджають вчиненню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, які готуються та замислюються, а також припинення замахів на такі кримінально протиправні діяння.

Повномасштабне збройне протистояння призвело до насичення непідконтрольної території та прифронтових регіонів зброєю, що створює сприятливі умови для збільшення нелегального обігу останньої, в тому числі, і для використання під час вчинення тих чи інших корисливо-насильницьких посягань. Така ситуація вимагає відповідного посилення напрямку діяльності органів поліції в частині контролю за обігом зброї, попередження та профілактику її розповсюдження в країні. Особливо це актуально у великих містах, курортних регіонах, великих транспортних вузлах та на прикордонних територіях.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання органами поліції України корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням представляють собою заходи, спрямовані на виявлення та усунення або нейтралізацію детермінантів, які формують особисту чи масову корисливу спрямованість окремих осіб або груп населення, поєднану із застосуванням чи погрозою застосування насильства, що має свою спеціальну мету – запобігання злочинам шляхом недопущення реалізації корисливо-насильницьких правопорушень окремих груп осіб.

Вбачається, що важливими напрямками запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням органами полі-

ції можуть бути: «забезпечення регулярного вивчення обставин та обмін інформацією про вчинення вказаної категорії злочинів на громадян та об'єкти усіх форм власності; здійснення обліку та перевірки осіб, які можуть викликати оперативний інтерес щодо вчинення зазначених злочинів; ретельний облік усіх розкритих, а також аналіз усіх нерозкритих злочинів; розробка алгоритмів спільних дій з іншими правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування та державними органами виконавчої влади (військово-цивільними адміністраціями) з метою забезпечення запобігання корисливо-насильницьким злочинам» [4, с. 380].

Основною формою індивідуально-профілактичного запобігання корисливо-насильницьким посяганням є оперативно-розшукова профілактика, яка має упереджувальну спрямованість, здійснюється з метою завчасного виявлення й усунення явищ і процесів, які потенційно можуть трансформуватись у детермінанти корисливо-насильницької злочинності, дати поштовх для розвитку корисливої спрямованості особи й насильницького прояву. Індивідуальне запобігання має базуватися на систематичному, плановому, всебічному та глибокому вивченні особи, її поведінки, зв'язків та оточуючого середовища. Отримані дані є основою для прогнозування індивідуальної злочинної поведінки і планування запобіжних заходів.

Своєчасне встановлення особи, яка вчинила одне із корисливо-насильницьких кримінально караних посягань, а також вжиття невідкладних заходів щодо її затримання є надважливим завданням. З метою підвищення рівня організації роботи поліції по встановленню осіб, що вчинили корисливо-насильницьке посягання, необхідно вдосконалити взаємодію слідчих та оперативних працівників і визначити напрями її вдосконалення. Запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням є одним з найважливіших завдань оперативних підрозділів національної поліції, метою якого

є мінімізація посягань проти особи, власності та громадської безпеки.

Варто відмітити, що в умовах воєнного стану діяльність поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням поєднано з рядом факторів, які негативно впливають на її ефективність.

Так, наприклад, повномасштабне вторгнення до нашої країни призвело до структурного дисбалансу кадрового забезпечення органів поліції. По-перше, відбулося зниження чисельності особового складу Національної поліції, як і інших правоохоронних органів внаслідок бойових втрат, через наявність звільнених працівників за дискредитуючими обставинами (наприклад, у зв'язку із обвинуваченням у вчиненні посягання проти основ національної безпеки тощо).

При виконанні свого завдання по запобіганню злочинності, органи поліції, серед іншого, стикаються з проблемами організаційно-технічного характеру через евакуаційні переміщення підрозділів з тимчасово окупованих територій, що супроводжується низкою труднощів інфраструктурного характеру, від розміщення особового складу у тимчасових приміщеннях й до матеріально-технічного забезпечення службової діяльності практично всього спектру правоохоронних органів.

Сучасний стан запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням характеризуються загальним зростанням рівня злочинності, погіршенням показників розкриття кримінальних проваджень, зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також збільшення кількості спеціальних досудових розслідувань на фоні трансформаційних змін структури злочинності в бік зростання частки особливо тяжких кримінальних правопорушень, які все частіше характеризуються вчиненням з використанням зброї, в тому числі – вогнепальної.

Висновки. Таким чином, діяльність поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в умовах

воєнного стану на території України вимагає принципово нового підходу щодо своїх основних функцій, при цьому концептуальним є рівень реалізації головного призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави. Основними заходами стабілізації системи запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в Україні можуть бути розробка та прийняття стратегії протидії та запобігання злочинності та окремим її видам в умовах воєнного стану. Особливо актуальна

така стратегія може бути саме по відношенню до корисливої та корисливо-насильницької злочинності, що є найбільш поширеними проявами протиправних посягань, які вчиняються на території України. Така стратегія має включати положення щодо розробки та реалізації типових програм і планів протидії злочинності на деокупованих територіях, кримінологічного супроводження та забезпечення інклюзивності внутрішньо переміщених осіб, заходи виведення розповсюдженої зброї та боєприпасів серед цивільного населення тощо.

Анотація

У статті проводиться дослідження особливостей діяльності поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в умовах війни. Пропонується під корисливо-насильницькою злочинністю розуміти антисоціальне явище відносно масового насильницького збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих кримінальних правопорушень, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства. До корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень пропонується відносити кримінальні правопорушення відповідальність за вчинення яких передбачено ст.ст. 115, 146, 146-1, 149, 186, 187, 189, 257, 289 КК України).

Визначається, що в умовах воєнного стану діяльність поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням поєднано з рядом факторів, які негативно впливають на її ефективність, до таких факторів відносяться: структурний дисбаланс кадрового забезпечення органів поліції, проблеми організаційно-технічного характеру через евакуаційні переміщення підрозділів з тимчасово окупованих територій, загальне зростання рівня злочинності, погіршення показників розкриття кримінальних проваджень, зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, збільшення кількості спеціальних досудових розслідувань на фоні трансформаційних змін структури злочинності в бік зростання частки особливо тяжких кримінальних правопорушень, які все частіше характеризуються вчиненням з використанням зброї, в тому числі – вогнепальної.

Наводиться висновок про те, що діяльність поліції по запобіганню корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану на території України вимагає принципово нового підходу щодо своїх основних функцій, при цьому концептуальним є рівень реалізації головного призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави. Основними заходами стабілізації системи запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням в Україні можуть бути розробка та прийняття стратегії протидії та запобігання злочинності та окремим її видам в умовах воєнного стану. Особливо актуальна така стратегія може бути саме по відношенню до корисливої та корисливо-насильницької злочинності, що є найбільш поширеними проявами протиправних посягань, які вчиняються на території України.

Ключові слова: запобігання злочинності, запобігання корисливо-насильницькій злочинності, воєнний стан, повномасштабне вторгнення, поліція, поліція як суб'єкт запобігання злочинності, заходи запобігання злочинності.

Babenko A.M., Chekmarova I.M., Palii M.V. Police activities to prevent mercenary-violent criminal offenses in times of war

Summary

The article examines the peculiarities of police activities aimed at preventing mercenary-violent criminal offenses in wartime. The author suggests that under the term “mercenary-violent crime” one should understand the antisocial phenomenon of massive violent enrichment which manifests itself in the commission of mercenary criminal offenses combined with the use or threat of violence. It is proposed to include criminal offenses for which liability is provided for in Articles 115, 146, 146-1, 149, 186, 187, 189, 257, 289 of the Criminal Code of Ukraine as mercenary-violent criminal offenses).

It is determined that under martial law, the police activities aimed at preventing mercenary-violent criminal offenses are combined with a number of factors which negatively affect its effectiveness, such factors include: structural imbalance in the staffing of police bodies, organizational and technical problems due to evacuation of units from the temporarily occupied territories, general increase in crime, deterioration of the rates of disclosure of criminal proceedings, reduction in the number of identified persons who.

The author concludes that the police activities aimed at preventing mercenary and violent criminal offenses under martial law in Ukraine require a fundamentally new approach to their main functions, and the conceptual level of realization of the main purpose is the level of ensuring reliable protection of the legitimate rights and interests of a person, society and the State. The main measures to stabilize the system of prevention of mercenary and violent criminal offenses in Ukraine may be the development and adoption of a strategy for combating and preventing crime and its individual types under martial law. Such a strategy may be particularly relevant in relation to mercenary and mercenary-violent crime, which are the most common manifestations of unlawful encroachments committed on the territory of Ukraine.

Key words: crime prevention, prevention of mercenary and violent crime, martial law, full-scale invasion, police, police as a subject of crime prevention, crime prevention measures.

Список використаних джерел:

1. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с
2. Панов Н.І Спосіб вчинення злочину і кримінальна відповідальність. Харків : Вища школа, 1982. 181 с.
3. Литвак О.М. Держава і злочинність: монографія / наук. ред. М. Й. Коржанський. Київ: Атіка, 2004. 303 с.
4. Семенишин М.О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції об'єднаних сил) : дис. докт. юрид. наук. 12.00.08. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2020. 622 с.
5. Однолько І.В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Юридичний вісник*. 4 (29). 2013. С. 143-147.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.

8. Про Національну поліцію : Закон України 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. Генеральна прокуратура України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (Дата звернення: 03.02.2024 рік)
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019 – 2023 роки / Генеральна прокуратура України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (Дата звернення: 03.02.2024 рік)
10. Бабенко А.М., Палій М.В. Крадіжка та шахрайство як види корисливих кримінальних правопорушень проти власності: соціально-правова та віктимологічна характеристика. Юридичний науковий електронний журнал. № 1/2023. С. 564-568.
11. Бабенко А.М., Палій М.М. Розмежування посягань на власність від суміжних військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. №18. 2022. С.190-198. URL:http://legalnovels.in.ua/journal/18_2022/28.pdf
12. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.